

A NEMZETI IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉNEK, MEGÚJÍTÁSÁNAK INTÉZMÉNYRENDSZERE

TARTALOM:

1. A nemzeti identitáspolitika intézményrendszere – az oktatás (Mandel Kinga)

1.1. Helyzetelemzés;

1.2. Lehetséges negatív, pozitív és semleges forgatókönyvek

1.2.1. Felsőoktatás

1.2.2. Közoktatás

1.3. A magyar külpolitika által követendő elvek, értékek;

1.3.1. Felsőoktatás

1.3.2. Közoktatás

1.4. A magyar külpolitika mozgásterének meghatározása; hosszú-, közép- és rövid távú célok;

1.5. Prioritások megfogalmazása, elvi és gyakorlati ajánlások.

2. A nemzeti identitáspolitika intézményrendszere – sajtó, média (Papp Z. Attila)

2.1. Helyzetelemzés;

2.2. Lehetséges negatív, pozitív és semleges forgatókönyvek;

2.2.1. Médiahálózatok forgatókönyve

2.2.2. Médiazárványok

2.2.3. „Szociálisan” támogató anyaország

2.3. A magyar külpolitika által követendő elvek, értékek meghatározása;

2.4. A magyar külpolitika mozgásterének meghatározása;

2.5. Prioritások, elvi és gyakorlati ajánlások.

Táblázat: Célok, prioritások, operatív programok.

1. A nemzeti identitáspolitika intézményrendszere – az oktatás (Mandel Kinga)

Az oktatásnak – a közművelődés, az egyházak, a nyilvánosság, az önkormányzatok és a civil szervezetek mellett – elsődleges szerepe van az azonosságtudat (identitás) kialakításában, fenntartásában és fejlesztésében a kisebbségi társadalmakon belül, mivel ebben a közegben hagyományosan az anyanyelvhez, az anyanyelvű kultúrához kötött.

Magyar nemzetiségűek részvétele a határon túli oktatási rendszerekben¹

Ország	Alapoktatás	Középfokú oktatás	Felsőoktatás
Románia (2005/06)	89 251	38 973	29 136
Szlovákia (2004/05)	43 781	23 911	4 816
Ukrajna, Kárpátalja	18 406 (2001/02)	2 496 (2001/02)	1 367 (2002/03)
Szerbia és Montenegró (2002/03)	18 732	6 892	2 970
Horvátország	366 (2004/05)	82 (2001/02)	16 (2001/02)

1.1. Helyzetelemzés

Az elmúlt 15 évben nem jelent meg egységes, koherens, átfogó kormányzati elképzelés a határon túli magyar oktatás és kultúra jövőjével (alapelveivel, hosszú távú céljaival és prioritásaival) kapcsolatban, amelynek mentén a mindenkor magyar kormányzat kidolgozhatta és megvalósíthatta volna oktatási és kulturális stratégiáját. Bár minden kormány határon túli magyarokat illető politikája nagy teret szentelt a kulturális-oktatási kérdéseknek, ezt minden esetben más-más személyek, intézmények, érvelésmódok figyelembe vételével tette.² A teljes képhez hozzátartozik, hogy nemcsak a magyar kormány, hanem a határon túli magyar közösségek sem rendelkeztek olyan kidolgozott jövőképpel saját társadalmuk intézményfejlesztésére vonatkozóan, amelyet a magyar kormány figyelembe vehetett volna támogatási stratégiájában.

A két legtöbbet hivatkozott célkitűzés: kezdetben a határon túli magyarok „szülőföldön maradásának” támogatása, majd később megjelent azon joguknak az elismerése, hogy saját országukban önálló kulturális intézményrendszerrel bírjanak. Ez utóbbi jelentősége, hogy a kulturális autonómia jogalapját képezhetné. Ebben a magyarországi kormányok és politikai pártok, illetve a határon túli magyar politikai pártok és szervezetek egyaránt egyetértettek. Kiderült azonban, hogy a rendelkezésre álló erőforrások (pénzeszközök) szűkösek, illetve tekintettel arra a megváltozó körülményre, amely Magyarországnak és néhány szomszédos országnak az Európai Unióhoz való csatlakozásával áll elő, és amely előre vetítette a területi mobilitás megnövekedését, a szülőföldön maradás kívánalma áttranszformálódott az „élhetőbb szülőföld” megteremtése, a szülőföldön maradás segítése irányába. Napjainkra a leghitelesebb jövőkép-toposz még tágabb értelmű: a jövőről gondolkodás középpontjába a „magyarként boldogulni” megfogalmazást helyezi. Ennek a megközelítésnek már nincs térbeli és időbeli kötöttsége, a közösségépítés jelszavát felülírja az esélyegyenlőtlenség csökkentésének hangoztatása.

A határon túli magyarok oktatásügyével kapcsolatos elképzeléseket, illetve az ezeknek megfelelő támogatáspolitikát illetően öt korszakot különíthetünk el:

- 1990–1993 *differentiálatlan támogatások korszaka*, a határon túli magyar oktatási kezdeményezések széles spektrumának támogatása, beleértve a közoktatási intézménynek infrastrukturális (főleg könyvekkel történő) támogatását, a

¹ Papp Z. Attila: Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek (2003–2006). *Educatio* 2006 Mەرleg.

² Tóth Judit: Az elmúlt évtized diaszpórapolitikája. In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont (MTA Politikatudományi Intézete), Budapest, 2000. 237.

Magyarországon tanuló határon túli magyar diákok ösztöndíj-támogatását, táborok, oktatási és kulturális programok, a tankönyvkiadás támogatását;

- 1994–1997 *szűkülő támogatások korszaka*, a határon túl hasznosuló oktatási kezdeményezések támogatása, a Magyarországon tanuló határon túli magyar diákok ösztöndíjainak visszafogása, a határon túli magyar felsőoktatási intézményekbe járó diákok ösztöndíj- és részképzési támogatása, pedagógusok továbbképzésének támogatása;
- 1998–2000 *szakoktatás kiemelt támogatása*, az Apáczai Közalapítvány felállítása, (infrastruktúra, eszközellátás) a Szakképzési Alapból, a határon túli magyar kutatások, magyar tudományosság támogatása;
- 2001–2004 *felsőoktatási intézményalapítás* (Sapientia, Selye), felsőoktatási fejlesztés, kedvezménytörvény: nevelési-oktatási támogatás, tankönyvek, taneszközök támogatása, alanyi jogon járó juttatások, szórványközpontok, támogatási programok, határon túli magyar kutatások és fejlesztések támogatása;
- 2005 – *felsőoktatási minőségfejlesztési kezdeményezések* (PhD-ösztöndíjak, jegyzetkiadási, szakkönyvkiadási támogatás, határon túli magyar felsőoktatásban oktatók fizetés-kiegészítése), a kedvezménytörvény előírta támogatások reformja (pedagógusok szakkönyvtámogatásának visszafogása), határon túli magyar K+F támogatás.

1.2. Lehetséges negatív, pozitív és semleges forgatókönyvek megfogalmazása

1.2.1. Felsőoktatás

Minden környező ország a Bolognai folyamat része, melynek célja az egységes és versenyképes felsőoktatás kialakítása. A múltbeli események és a nyugat-európai tendenciák alapján³ fel tudunk állítani bizonyos forgatókönyveket. E forgatókönyvekben keverednek a felsőoktatási intézmények szerkezetére, fenntartására, irányítására és működésére vonatkozó rendezőelvek, a középpontba a felsőoktatási intézmények nemzetközi/nemzeti/regionális integritása került.

- Teljesen integrált. A legkedvezőbb, ideáltipikus forgatókönyv szerint a határon túli magyar felsőoktatás problémamentesen integrálódik az adott ország nemzeti intézményhálózatába és egyúttal az európai felsőoktatásba, miközben teljes mértékben autonóm intézményként működik.⁴ Az integrációt elősegítheti a felsőoktatási intézmények belépése a nemzeti és az európai egyetemi szervezetek szövetségébe. Ez ösztönzőleg hat az együttműködések, partneri kapcsolatok kialakítására, elősegíti aktív pozíció betöltését a közös európai felsőoktatási térben. Nagymértékben lendíthet az adott országban még nem akkreditált intézmények, de a már akkreditáltak európai rangján és pozícióján is az európai szintű akkreditáció megszerzése. Az európai szintű akkreditáció a még nem akkreditált intézmények esetében jobb alkuhelyzetet biztosíthat a nemzeti szintű akkreditációs tárgyalásokon.

³ Az OECD országok négy forgatókönyvben gondolkoznak aszerint, hogy ki adhat ki diplomát, illetve kik járnak a felsőoktatási intézményekbe, a vízszintes tengely két végletét a 'mindenki kiad diplomát', 'csak adott intézmények adnak ki diplomát', a függőleges tengelyt a 'mindenki oda járhat', illetve a 'csak a fiatal generációk járhatnak oda' képezi.

⁴ Az intézményi autonómia növekedése nemzetközi tendencia, nemcsak a többnemzetiségű, de az egynyelvű országokban is, úgy a kontinentális fejlődési modellt követő felsőoktatásokban, mint az angolszász modell szerint fejlődő felsőoktatási rendszerekben. Hrubos Ildikó: Új paradigma keresése az ezredfordulón. *Educatio*, 2000/Tavaszi.

- Részlegesen integrált. Egy másik, már kevésbé pozitív forgatókönyv szerint a határon túli magyar felsőoktatásnak nem sikerül szervesen integrálódnia a nemzeti és nemzetközi felsőoktatási térbe. Kapcsolata néhány nemzeti felsőoktatási intézményre, más határon túli magyar felsőoktatási intézményekre, valamint néhány külföldi kisebbségi jelleggel is bíró felsőoktatási intézményre korlátozódik. E felsőoktatási intézmények bár a lehető legnagyobb mértékű autonómiával rendelkeznek, de egyben nagymértékű bizonytalanságban is működnek, ami integrátlanságuk következménye, az esetleges kapcsolatok kiszámíthatatlan gazdasági feltételeket teremtenek. Emellett kérdésessé teszik az adott intézmények akkreditálását, illetve újraakkreditálását, ami hatással van az intézet presztízsére. Jobb esetben e felsőoktatási intézményeknek erősödik a regionális beágyazottsága, ami a nemzeti és nemzetközi integráció hátrányára van, és ez esetben regionális igényeket kielégítő, regionális felsőfokú szakképző vagy felnőtt-képző intézménnyé válik. Rosszabb esetben a nemzeti és nemzetközi konkurencia elszívó hatása miatt nő a jól képzett kiváló oktatók, valamint a hallgatók elvesztésének esélye is.
- Integrátlatlan. A legkedvezőtlenebb forgatókönyv, mely szerint a határon túli magyar felsőoktatási intézmények etnicizálódva, magukba fordulva és elzárkózva, a társadalmi és gazdasági perifériákon működnek, egy „*mindenki mindenkinek farkasa*” környezetben kénytelenek működni, ahol nem számíthatnak sem kiegyensúlyozott kormányzati támogatásra, sem a helyi-regionális társadalom támogatására, valamint a piaci szereplők sem veszik igénybe szolgáltatásaikat. E forgatókönyv kimenetele egyértelmű: a felsőoktatási intézmény előbb-utóbb bezárja kapuit, kiürül, tanárok és diákok nélkül marad.

A fent vázolt optimális forgatókönyv – az integrált határon túli magyar felsőoktatás megvalósulása – összetett feltételrendszerhez kötött.

1.2.2. Közoktatás

A fent vázolt modell a közoktatási intézmények esetében is használható. Az a cél, hogy az intézmények ezen a szinten is jó kapcsolatot tartsanak fenn környezetükkel, autonóm módon, magas szakmai értékeket felmutatva működjenek, ahol a kisebbségi célok szolgálatát felváltja a szolgáltatás, a közösségépítést a hatékony, minőségi intézményműködtetés.

A közoktatásban kihívás a szakképzés modernizálása, az eszközhiány, a munkaerő-piaci megfelelés, a diáklétszám-csökkenés, a tanárhiány,⁵ a magyarországi képzési rendszer elszívó hatása (főként a határ menti régiókban), a piacodosás és individualizáció. Az oktatási intézményrendszer, ahogyan az identitás-megőrzésben szerepet játszó többi intézmény is, csak integrált szolgáltató intézményként képes a fenti kihívásokra reagálni.

⁵ A tanár-exodus az OECD *Schooling for tomorrow* forgatókönyveinek is a legkedvezőtlenebb változata a hat lehetséges közül, mely szerint a tanári pálya oly mértékben népszerűtlenné válik, hogy lehetetlen megfelelő személyeket találni, akik oktassanak. A többi: a bürokratikus rend fennmaradása, a tanuló szervezetekké fejlődés, a szociális központokká válás, a piacodosás és a tanulási hálózatok scenáriója. *The starter pack. Future thinking in action.* The *Schooling for tomorrow* series. CERI, OECD, 2005.

1.3. A magyar külpolitika által követendő elvek, értékek

A Csete Örs-féle *Magyariskola Program* vitairata és az arra érkezett válaszok alapján kimondhatjuk, hogy a szülőföldön maradás doktrínája elavult. A megsegítő támogatáspolitikai helyett kétoldalú együttműködésre, a magyar–magyar viszony depolitizálására, valamint a határon túli magyar intézmények modernizálására, a regionális fejlesztések (EU-s alapon) történő támogatására, a munkaerő-piaci pozíciók Kárpát-medencei javítására van szükség.

A magyar kormány aktív szerepet vállalhat a magyar érdekek együttes képviselésében a közös európai felsőoktatási térben, a határon túli magyar felsőoktatási intézményekkel közös felsőoktatási és kutatási stratégia kidolgozásában (megelőzendő a párhuzamosságok, átfedések, illojális konkurenciahelyzetek kialakulását). A magyarországi döntéshozást segítené minden nagy régióban a határon túli magyar felsőoktatási tanácsok felállítása. A magyar kormány határon túli felsőoktatási fejlesztési stratégiáját így az adott régió felsőoktatási intézményeinek konszenzusos döntéseire alapozhatná.

1.3.1. Felsőoktatás

A határon túli magyar felsőoktatási intézmények zavartalan működése érdekében elsődleges a minőségbiztosítás rendszer felállítása, az akadémiai és irányítási szervek elkülönítése, kompetenciájuk és feladatköreik pontos behatárolása, a politikum és egyház, valamint más külső szervek szakmai/akadémiai kérdésekbe való beavatkozásának korlátozása. Fontos, hogy az intézményeket olyan személyek vezessék, akik beszélnek a kisebbségek, az adott ország nyelvét és a kurrens idegen nyelveket, az üzleti és az akadémiai szférában, a politikában és a diplomáciában egyaránt jártasak. Feladatköreik ellátásában szükségük van az akadémiai és az irányítási szervek támogatására. Az intézmények zavartalan akadémiai-gazdasági, magas szintű működését jól kidolgozott minőségbiztosítási és monitoring-rendszer tudja segíteni. Ezen intézményekkel szemben elvárás, hogy – a magyar nyelvű oktatás prioritása mellett – kiemelten kezeljék a többségi és a világnyelveken zajló oktatást is.

A sikeres határon túli magyar oktatáspolitikai stratégiák kidolgozásához elengedhetetlen egy-egy oktatáskutató csoport felállítása a négy határon túli magyar nagyrégióban.

1.3.2. Közoktatás

A Magyariskola Program vitairatára érkezett válaszok rámutattak arra,⁶ hogy az elmúlt 15 évben a felsőoktatás és szakképzés fejlesztése mellett háttérbe szorult a közoktatás. Márpedig a megfelelő intézményes alapozás az óvodai neveléssel kezdődik. Ebben a szakaszban a lehető legkisebb ráfordítással lehet kompenzálni a kulturális, szociális hátrányokat, megalapozni a többnyelvűséget, előkészíteni a beiskolázást.

A határon túli magyar közoktatási intézmények zavartalan működésének feltétele a regionális és az adott ország keretein belüli beágyazottság. Éppen ezért szorgalmazni kell az együttműködést a gazdasági és civil szervezetekkel, az önkormányzatokkal és más állami szervekkel. Fontos a sajtóval kialakított hatékony kommunikáció. Az adott ország keretein belül kiemelt szerepe lehet a többségi iskolákkal kialakított testvériskolai kapcsolatoknak, a közös táboroknak, a többségi pedagógusokkal közös szakmai felkészítőknek, közös pályázatoknak.

⁶ Erdei Itala – Papp Z. Attila: Közös pontok és konfliktusok a Magyariskola Program fogadtatásában. *Regio*, 2006. 1. szám. 19-43.

Ahhoz, hogy az oktatás a jelen kihívásainak megfelelően szolgáltatássá váljon, elengedhetetlen a hatékony kommunikáció a környezettel, a minőségbiztosítás a visszajelzések alapján, a minőség folyamatos javítása. A minőségbiztosítás segíti az oktatási-kulturális intézményrendszert abban, hogy be tudja tölteni a társadalmi egyenlőtlenségeket kiegyenlítő szerepét. Kiemelten kell kezelni a határon túli magyarul beszélő romák oktatásának kérdését. E népcsoport a kisebbségen belüli kisebbségi helyzetéből adódóan a határon túli magyarokhoz és a többségi romákhoz képest is hátrányos helyzetben van.

A közoktatás minőségének folyamatos javítása magában foglalja az alkalmazkodást a megváltozott – nem annyira információátadó, mint inkább az információk megszerzését, az azokban való eligazodást segítő – tanári szerephez, a pedagógusok továbbképzését ebben a szellemben. A pedagógusok pályaelhagyásának⁷ megállításához a tanári pálya átalakítására, társadalmi helyének és szerepének átértékelésére van szükség.

A minőségfejlesztés magában foglalja az oktatási infrastruktúra és oktatási tartalmak fejlesztését is, hogy azok korszerű, gyakorlatban alkalmazható készségeket, képességeket, ismereteket nyújtsanak, környezetbarát oktatást/nevelést biztosítva.

A magyar nemzeti integrációt, a nemzeti kapcsolathálóknak a kiépülését segítheti a testvériskolai kapcsolatok, a Kárpát-medencei közös rendezvények, táborok támogatása. A határ menti középiskolák számára kiváló lehetőség adódhat a szomszédos ország nyelvén indított képzések révén a kétnyelvűség megvalósítására és speciális híd-szerep betöltésére.

A közoktatás bizonyos problémáinak megoldásában szerepet vállalhatnak civil szervezetek. A túlsúlyolt iskolai kereteket tehermentesítené olyan feladatok átvállalása, mint például a környezettudatos nevelés, a társadalmi képességek (social skills), a gyakorlati készségek, az önkéntes csoportok fejlesztése, a „kulcsos” és a problémás gyerekek felkarolása, pszichopedagógiai „gondozásuk”).

Mindezek mellett hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes határon túli régiók gazdasági, politikai, társadalmi szempontból nagymértékben különböznek egymástól, ezért az egyes régiók speciális, a sajátos helyzetükhöz adekvát hozzáállást követelnek meg. Ez azt jelenti, hogy az általános konszenzus kialakítása mellett, bizonyos régiókban máshova kerülnek a hangsúlyok: Erdélyben a szórványkérdés és a kollégiumi rendszer kiépítése, fejlesztése; Vajdaságban az önálló iskolák és a szakképzési hálózat létrehozása; Kárpátalján a felsőoktatás fejlesztése a központi kérdés.

1.4. A magyar külpolitika mozgásterének meghatározása; hosszú-, közép- és rövid távú célok

A magyar külpolitikának továbbra is a határon túli magyarság magyarként való boldogulásának ösztönzését, a nemzeti kohézió elősegítését kellene általános célkitűzésnek tekintenie. A nemzeti identitás megőrzésének és megújításának egyik hosszú távú célja a határon túli magyar oktatás (köz-, felső-, és felnőttoktatás) intézményeinek fenntartása, integrálásuk a magyar, a többségi és az európai oktatási térbe. Ezen túlmenően specifikus célkitűzések:

⁷ A pályaelhagyás a határon túli magyar közoktatásban ugyan alacsonyabb mértékű, mint Magyarországon, de kutatásaink szerint így is jelentős hiány mutatkozik a piacképesebb informatikai, idegen nyelvi területeken, sőt a többségi nyelv oktatói tekintetében is.

- a határon túli magyar oktatás (köz-, felső-, és felnőttoktatás) szellemi és anyagi bázisának biztosítása;
- társadalmi kohézió, esélyegyenlőség és versenyképesség biztosítása;
- az oktatás szolgáltatási, közösségi funkcióinak, környezettudatos és minőségi dimenzióinak erősítése.

A határon túli magyar közoktatással kapcsolatos politikai stratégiának továbbra is tartalmaznia kell a határon túli magyar oktatási intézmények és az oda járók támogatását, a nevelés korai szakaszától (az óvodától) kezdve. Az identitás-megőrzés szempontjából hatásos eszköznek bizonyult, a kedvezmény-törvény alapján, alanyi jogon juttatott oktatási támogatás, mely növelte a beiskolázási számarányokat.⁸ E támogatási rendszer hosszú távú fenntartása ajánlott, kiegészítve célzott propagandával, mely iskola/óvodakezdés előtt segít a szülőknek az intézmény megválasztásában. Ezzel szoros összefüggésben szükségesnek látszik olyan többletet nyújtó speciális programok kidolgozása, amelyek vonzerővel bírnak (pl. idegen nyelvi képzés, művészeti készségek fejlesztése, napközis tevékenységek). Példaértékű e tekintetben a sikeres felvidéki beiskolázási program.

A határon túli magyar romák hátrányos társadalmi helyzetének leküzdéséhez elsődleges fontosságú az oktatás korai szakaszába történő bevonásuk, fokozott figyelemmel kísérésük (mentorok segítségével) a leszakadás, a korai iskolaelhagyás megakadályozásának érdekében. A magyar romáknak a határon túli magyar társadalmi alrendszerekbe történő integrálása ezen alrendszerek stabilitásának elengedhetetlen tényezője.

Az oktatás társadalmi helyének és szerepének megerősödésében, értékének fenntartásában kiemelkedő szerepe van a tehetséggondozásnak, úgy a diákok, mint a pedagógusok esetében. Diákoknál a falusi tehetséges gyermekek felkarolása, támogatása, kollégiumi elhelyezésük, továbbtanulásuk segítése. Pedagógusoknál a kiemelkedő tanári képességekkel rendelkező tanítók/tanárok pályán tartása érdekében ösztöndíjakkal történő jutalmazásuk, bevonásuk tananyagfejlesztő, tankönyv- és tantervíró programokba, a helyi és regionális média általi felkarolásuk. Szükségesnek látszik a tanári képzések és továbbképzések rendszerének magyarországi mintára történő átszervezése, mert a jelenlegi keretek között zajló továbbképzések a legtöbb esetben keveset nyújtanak a pedagógusoknak pedagógiai-módszertani értelemben egyaránt.

Továbbra is fontos célkitűzés az iskolák felszerelése infokommunikációs eszközökkel, és pedagógusok felkészítése azok kezelésére. Elengedhetetlen a magyar nyelvű tankönyvek minden oldalú reformja, ami nyilvánvalóan az adott ország egész oktatási rendszerével is szoros összefüggésben van. Az individualista irányba mutató, versenyszellemű tanulás mellett támogatni kell az oktatásban a közösségi értékek, érdekek képviselését, valamint a csoportos, illetve hálózati együttműködésre serkentő tanulási formákat (ICT technológiák alkalmazásával) tanulmányi programokkal, tananyagokkal, eszközökkel. Ide tartozik a környezeti másság tudatosítása; élhető, környezetbarát viselkedéskultúra kialakítása; toleráns, a demokratikus értékek iránt elkötelezett pedagógusokkal, tanulmányi programokkal és a hozzájuk rendelt eszközökkel a kisebbségi helyzetre való felkészítés.

A szórványosodó vidékeken az anyanyelvi oktatás megoldása csak szórványközpontok, iskolaközpontok, illetve kollégiumok révén lehetséges, akár egyházi, akár civil szervezeti

⁸ Egyelőre csak Szlovákia esetében léteznek erre vonatkozó pontos kimutatások, de Erdélyben más oktatási kérdések kutatása kapcsán készített interjúk is ezt látszanak igazolni. Ld. a státusz-törvény szlovákiai fogadtatását: www.rakocziszovetseg.hu/news/felv_okt/index.html

formában. Elengedhetetlen a csángók nyelvi revitalizációjának az oktatáson keresztüli támogatása. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a kis falvakban működő oktatási formák fenntartására, infrastruktúrájuk fejlesztésére, a települések közti közlekedés feltételeinek biztosítására, utazási költségtérítésre, a pedagógusok kiegészítő javadalmazására kistelepülési környezetben való megtartásuk érdekében.

A felsőoktatásban – Vajdaság kivételével – már nem elsősorban az intézményalapítás, hanem a meglévő felsőoktatási rendszerben az oktatás és kutatás minőségének javítása lehet a cél. Az EU a kutatások és fejlesztések területén is a regionális hálózatokat részesíti előnyben. A magyar állam szerepet vállalhat szoros partnerségi kapcsolatok kialakításában: a magyar–magyar programok diplomáciai támogatásával az akadémiák közötti együttműködések keretében.⁹ ICT technológiainporttal, infrastruktúrafejlesztéssel, a Magyarországon már meglévő tudás (felsőoktatási akkreditációs csomagok kidolgozása, minőségbiztosítás, monitoring-rendszer kialakítása, menedzsment-fejlesztés, pályázati potenciál növelése) átadásával támogathatja a határon túli magyar oktatást, hogy az a magyarországi oktatási intézmények egyenrangú partnerévé váljon. A tudományos utánpótlás kinevelésének kiemelt kezelésével (MTA- és EU-ösztöndíjak), mobilitási programok (diákok és tanárok cseréje, külföldi tanulmányi programokban való részvétel) támogatásával, nyelvi kompetenciák fejlesztésével, közvetítő szerep felvállalásával (a határon túli magyar oktatási intézmények bevonásával EU-s – FP7, ERA, NET, HEFOP – és más külföldi pályázatokba), pályázati önrész biztosításával lehet segíteni a határon túli magyar oktatás fejlesztését.

1.5. Prioritások megfogalmazása, elvi és gyakorlati ajánlások

Mindezidáig háttérbe szorult az oktatási és kulturális támogatások hasznosulásának monitoringja és egy minőségbiztosítási/akkreditálási rendszer kidolgozása, pedig ezek kiemelt jelentősége vitathatatlan olyan nagy beruházások esetében, mint amilyen a magyar kormány által határon túl létrehozott és működtetett egyetem, illetve ugyanez a helyzet bármely más intézmény, vagy intézményrendszer működésékor.

Az Uniós támogatások nem az identitást, a megmaradás elősegítésére irányuló programokat részesítik majd előnyben, hanem azokat, amelyek a hátrányos régiók, csoportok felzárkóztatását, életkörülményeik, életminőségük javítását tűzik ki célul.

Elsődleges fontosságú a magyarországi szakpolitikáknak a határon túli magyar szakpolitikákkal való összehangolása az esetleges illojális konkurenciahelyzetek kialakulásának megelőzése érdekében. Minden társadalmi alrendszer annál hatékonyabban működik, minél inkább szervezesebben részt tud venni az őt érintő játékszabályok kialakításában.

2. A nemzeti identitáspolitika intézményrendszere – sajtó, média

2.1. Helyzetelemzés

Az 1990-es évek legelejétől kezdve a határon túli magyar sajtó az a közeg, amelyik látszólag a legérzékenyebben reagált a változásokra, nem egyszer maga is részesévé vált e folyamatoknak. A médiában lezajlott változások három szinten történtek: a nyomtatott sajtó, az audiovizuális, illetve az internetes megjelenítés adta lehetőségek szintjén.

⁹ Tarnóczy Mariann: A kultúrnemzeti Akadémia: az MTA és a magyar tudományosság a világban (javaslat a Reformbizottság számára). www.mta.hu/fileadmin/2006/09/RB_Tarnoczy_HTMT.doc

Míg az oktatási alrendszer természeténél fogva nagyobb tehetetlenségi erővel bír, addig – főleg a nyomtatott – sajtó jóval rugalmasabban viszonyulhat bármilyen új társadalmi változáshoz (magyarán: könnyebb egy lapot elindítani, mint egy iskolát). Ennek következtében 1990 után közvetlenül az írott sajtó újszerű kibontakozását láthatjuk, részben új lapok indítása, részben korábban is létező lapok tartalmi megújítása révén. Míg az új lapok indítása gyakran csak valamely lokalitás megerősödését tűzte ki célul, addig a korábban is létező lapok megújítása a régi-új elitnek megnyilvánulási fóruma lett. Ennek következtében gyakran éppen ezek a médiumok szállították azt a szótárt, amellyel a változások értelmezhetővé váltak az olvasó számára. Másképp megfogalmazva, ebben a szférában termelték újra azt a mindennapi ideológiát, amely szükségessé vált a kisebbségi létező kapcsolható identitások megőrzéséhez, fenntartásához. Éppen ezért a sajtó a kisebbségi elitnek állandó ütközőzónájává vált, a tulajdonviszonyok átrendeződése gyakran politikai színezetet öltött.

Az írott sajtó szerkezetét vizsgálva kijelenthetjük, hogy az (bizonyos névváltoztatásokon túl) radikálisan nem alakult át. Mindegyik régióban többé-kevésbé megmaradtak azok a – magyar kisebbség szempontjából – központi számító lapok, amelyek a korábbi évtizedekben is léteztek: Erdélyben a legolvasottabb megyei lapok, Felvidéken az *Új Szó* (alapítás éve: 1949), Vajdaságban a *Magyar Szó* (alapítás: 1944), Kárpátalján pedig az Ungváron megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1920). Mindez persze nem jelenti azt, hogy az írott sajtóban ne jelentek volna meg új fontos orgánumok, hiszen a kisebbségi elit folyamatosan készletet érzett a sajtó valamiféle „gyarmatosítására”, közvetlen vagy közvetett befolyásolására. Ennek a logikának a mentén szerveződött például az erdélyi *Krónika* és (az egykori *Előre*, 1989 után: *Romániai Magyar Szó* utódlapja) az *Új Magyar Szó*, vagy a Beregszászon megjelenő *Kárpátalja* című lap. Itt kell megemlítenünk a *Kárpáti Igaz Szó* körül az utóbbi időszakban kialakult helyzetet, ugyanis ma ezen a néven két (egy zöld és egy fekete színben nyomtatott) újság létezik.

A mérvadónak tekintett írott sajtó szerkezeti újratermelése mellett kulcsfontosságú változások zajlottak az audiovizuális médiában. Ma már minden régióban beindult a helyi rádiózás és tévzés, illetve a parabola antenna vagy kábelhálózat segítségével a magyarországi televízióállomások nézettsége is robbanásszerűen fejlődött. 1993 óta a Duna TV valamennyi határon túli magyar régióban fogható. Jelenleg pedig már a magyarországi kereskedelmi csatornák is többé-kevésbé elérhetők. Mindezek mellett az egyes országok kereskedelmi televíziózása is látványos fejlődésnek indult, aminek következtében a magyar nyelvű tévzés is éles konkurenciának van kitéve.

A határon túli magyar sajtó megújulásának harmadik színterét az internetes hírportálok megjelenése jelenti. Mindegyik országban található olyan hírportálok, amelyek komoly konkurenciát és/vagy kihívást jelentenek az írott sajtó számára, mivel gyakran új témákat újfajta hangvételben próbálnak megjeleníteni. Ma még nem kellő intenzitással, ám máris jelentkezik az internetes portálok közötti verseny, illetve e médium politikai irányzatok szerinti intézményesülése. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a létező, első nyilvánosságához tartozó médiumok is működtetnek saját honlapokat, amelyek egyrészt lehetőséget adnak arra, hogy olvasórétegük kibővüljön, illetve arra, hogy a terjesztés még létező esetlegességei mellett hozzáférhetővé váljanak lokális, regionális, összmagyar és nemzetközi szinteken is.

Mivel a határon túli magyar sajtó teljesen új szegmenséről van szó, közelebbről is szemügyre vesszük a mező fontosabb szereplőit.¹⁰ Erdélyben a legismertebb a www.transindex.ro. A honlap működtetői önmagukat elsősorban nem hírportálként, hanem „projektként” határozzák meg, és valóban, a viszonylag kevés napihír megjelenítése mellett vitafórum, blogtár stb. rovatokat működtetnek. Ugyanitt érhető el az erdélyi adatbank is, amely adatbázisokat, kutatói oldalakat, kronológiákat és egyéb, kizárólag a tudományos életet és kapcsolatokat szolgáló linkeket tartalmaz. További hírportálként megemlíthetjük még a www.hirek.ro és a www.erdely.ma honlapokat, de a palettát tovább bővíthetnénk a tudományos, kulturális, szervezeti élet honlapjaival, vagy a település szintű portálokkal is, amelyek egy-egy közösség számára szállítanak híreket, illetve teremtik meg a közösségépítés fórumait (www.relatio.ro, www.szatmar.ro stb.).

A többi határon túli régióban is találunk hírportálokat, mint pl. a kárpátaljai www.karpatinfo.net, a vajdasági www.vajdasagma.info, www.vajdasagportal.com vagy a felvidéki www.felvidek.ma, és természetesen tematikus, kulturális, irodalmi és egyéb szakmai portálokat is. Csak példaképpen hadd említsük meg Vajdaságban: www.zetna.org.yu, www.symposion.org.yu, Kárpátalján: www.hhrf.org/ungparty, Felvidéken a www.foruminst.sk, www.katedra.sk honlapokat, vagy a burgenlandi www.langos.at, de a sor még hosszan folytatható.

Magyar kormányzati szempontból lényeges a korábbi ciklusban beindult hálózatépítési folyamat rögzítése. Kovács Kálmán volt informatikai miniszter nyilatkozatban közölte, hogy a magyar információs társadalom 10 éves stratégiájába a határon túliaknak, a teljes nemzet részeként, természetes módon bele kell tartozniuk.¹¹ 2003 novemberében *Magyarság az információs társadalomban* címmel rendeztek konferenciát Nagyváradon, amelynek során létrehozták a MA-ITT (Magyarság az Információs Társadalomban) nevet viselő szakmai konzultatív testületet. 2005. áprilisban a HTMH adott helyet az első határon túli netes tartalomfejlesztők találkozájának, amelyen magyarországi online médiumok képviselői is részt vettek. Ugyanabban az évben, szeptemberben zajlott le szintén a HTMH-ban a MA-ITT második konferenciája, amelyre már több határon túli régióból is érkeztek netes tartalomfejlesztők. E konferencián elfogadták a magyarság modernizációs stratégiájáról szóló ún. Budapesti Nyilatkozatot, amelynek negyedik, eMagyar Pontok létrehozásáról szóló pontja kijelenti: „Az eMagyar pontok létesítésének programja a Kárpát-medencében és a tengerentúlon teremt összetartozást és fejlődést hirdető közösségi kapcsolódási helyeket. Cél, hogy az eMagyar (közösségi internethozzáférési) pontok minél mélyebb tartalommal való feltöltésével, valamint ezeknek a pontoknak a hálózattá alakításával erősödjék a magyarság kohéziója, versenyképessége, szolgálva ezzel szülőföldön való boldogulását.”¹² A nyilatkozat e pontja alapján 2006 márciusában indították el a www.emagyar.net-et, amely a világ számos pontján kiépített eMagyar pontokat köti össze.

A magyar nyelvű nyomtatott sajtó olvasása így komoly technológiai/szerkezeti kihívásoknak van kitéve: egyrészt az egyes országok közszolgálati és kereskedelmi tévéinek, másrészt a magyarországi hasonló tévék elterjedése, harmadrészt pedig az említett internetes világ kibővülése miatt.

¹⁰ A téma talán eddig egyetlen, összegzésre törekvő írása: Balázs D. Attila: A határon túli magyar online médiumok tartalomfejlesztési trendváltozásai. *Médiakutató*, 2006/tél. 73-95.

¹¹ <http://etech.transindex.ro/?cikk=1546>

¹² <http://www.eurohitek.hu/modul.asp?name=cikk&file=article&sid=3930>

Vajon mekkora is ez a határon túli magyar médiarendszer? Felfoghatjuk-e egységes rendszernek? Tudomásunk szerint nem készültek olyan médiakutatások, melyeket e kérdések megválaszolását tűzték volna célul. Az egyetlen Kárpát-medencei szintű összeírás jellegű próbálkozás az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete által készített ún. kulturális kataszter,¹³ amelyben külön szegmensként jelentek meg a nyomtatott sajtó, az elektronikus média és az internetes portálok. Az összeírás országonként a következő adatokat hozta ki:

	A	CRO	SRB	RO	SK	SLO	UA	ÖSSZ.
Sajtó	5	8	65	140	45	1	28	292
Elektronikus média	1	1	19	28	4	2	2	57
Internetes portál	0	0	4	5	0	0	2	11

Noha az adatok szerint (amelynek az adatgyűjtésből fakadó korlátait maguk a szerzők is jelezték) az internetes portálok mennyiségileg kisebb arányt mutatnak, megkockáztatható, hogy e szféra – jellegénél fogva – markánsabban jelen van a médiafogyasztási szokások szintjén.

Ha abból indulunk ki, hogy a nemzeti identitáspolitikai fontos színtere a sajtó, lényeges tudni azt is, hogy e médiumban megjelenő tartalmak mit és hogyan közvetítenek a kisebbségi közösség tagjainak? Ilyen jellegű (diskurzus- és tartalomelemzésre épülő) részkutatásokkal viszonylag gyakran találkozni, de értelmező, szintézisre törekvő leírásokat csak az erdélyi nyilvánosság vonatkozásában találunk. Magyarai szerint¹⁴ a romániai magyar sajtó főbb tartalmi jellemzőit a literaturizáltsággal, kisebbségi neurózis meglétével, akommerciálitással és aprofesszionálitással írhatjuk le. Szerinte a kisebbségi sajtóban eluralkodott egyfajta irodalmiságba való hajlás (az újságíró elsősorban „jó író” legyen), ami magával hozza a szigorúbb médiagazdasági szempontok háttérbe szorulását, illetve a kisebbségi ethosz felértékelődését, amelynek következtében a világ dolgait szinte kizárólag csak kisebbségi szempontból vizsgálják.

Magyarai meglátásait szem előtt tartó kvantitatív és kvalitatív kutatások¹⁵ tágabb összefüggésbe helyezik a kisebbségi sajtó tartalmi vonatkozásait, és arra engednek következtetni, hogy e szférában állandóan tetten lehet érni a szűkebb szakmai logika és a kisebbségi ethosz közötti harcot. A kisebbségi újságíró ugyanis egy olyan, saját morbis minoritatis ideológiájú keretben mozog, amiből nem tud, nem mer, avagy nem akar kilépni.

A kisebbségi nyilvánosság működtetésében számolni kell valamilyen állandóan (és szelektíven) visszatérő örökséggel. Ez az „örökség”, amely meghatározza az újságíró mozgásterét, szoros összefüggésben áll a kisebbségi helyzet pusztá létével. Kisebbségben értelmiségiként alkotni nagy valószínűséggel feltételezi valamilyen kisebbségi ideológia

¹³ Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer.* MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005.

¹⁴ Magyarai Tivadar: A romániai magyar média. In: *Médiakutató*, 2000/ösz. 95-107.

¹⁵ Papp Z. Attila: Keretizmus. I. m.

(tudatos vagy tudattalan) elfogadását. Ez az elfogadás hozzájárul a kisebbségi sajtó kvázi állandó kereteinek kijelöléséhez. Ezt a jelenséget „keretizmus”-nak neveztük, amelyben az „-izmus” utótag azt sugallja, hogy a keret léte valamilyen ideológiai meghatározottságot feltételez. Az újságíró önmagát, mint a legavatottabb „keretismerőt” határozza meg, helyzettudatából fakadóan pedig e kerethez igazítja cselekvéseit. A keretek kialakításához önmaga is hozzájárul, hiszen éppen a keretek megléte könnyíti mindennapi munkáját. A keretek által vezérelve nem kérdőjelez meg olyan kérdéseket, amelyek a keret egységét megzavarnák. Kisebbségi újságíróként a keret a saját etnikai csoport védelmét (is) szolgálja, valamilyen kapcsolatot feltételez maga és képzelt olvasói közönsége között. A keret működtetése néha ellentmondásba kerülhet a szakmai érvekkel, vagy a lelkiismerettel, ám mégis folyamatosan fenntartják azt. Ennek oka részben a munka rutinizáltsága, ám nagyobb részben éppen a keretek által generált kisebbségi sajtóban érvényesülő *agenda setting*. Az újságíró nagyobb valószínűséggel fordul olyan témák irányába, amelyek megerősítik a munkájában irányító kereteket.

A szakmai logika térhódítás nem jelenti azt, hogy megszűnnének azok a mélyebb gyökerű „keretek”, amelyek a nyilvános diskurzusnak helyet adó sajtó működését meghatározzák. A „keretizmus” érvényesülése következtében megmaradnak azok az ideológiai, kulturális keretek, amelyeknek főbb vonásait különböző mechanizmusokban, elsősorban a tabusítás folyamataiban körül tudunk majd írni. A kisebbségi újságíró késztetést érez képzelt közönsége (a kisebbség maga) védelmére, ezért a keret működtetése néha ütközhet a szakmai logikával is.

A jelenlegi sajtónyilvánosságot működtető keretek tehát ideologikus meghatározottságúak, amelyeknek politikai, kulturális, interetnicitást feltételező dimenziói egyaránt léteznek. E dimenziókat részben belső szakmai okok, részben más típusú interakciók (mintakereső, mintaátvevő viszonyulás a többségi román és magyar sajtóhoz) folyamatos átalakításra készítetnek. A sajtórendszer pluralizálódása és többszintűsége más és más kereteket hoz létre az egyes szinteken, de a közösségiség normáinak és a szakmai elvárásoknak a harca mindenhol jelen van. E harcnak talán sosem lesz győztese, és ez adja a kisebbségi nyilvánosság önmagát folyamatosan újratermelő sajátosságát: ha a szakmai logika „állna nyeresre”, akkor a kisebbségi etikát megtestesítő hívják fel a figyelmet a (honnan jöttünk, hova tartunk kérdésre alapuló) kisebbségi küldetéstudatra; ha pedig a kisebbségi érzület uralkodik, a szakma előbb-utóbb kikezdi ennek egysíkúságát (ez történt a kilencvenes évek második felében).

A kisebbségi sajtó működésének megértése, a korábbi szakirodalmi elképzelésekkel¹⁶ ellentétben, nemcsak a kisebbség és többség viszonylatában, hanem a nacionalizmuselméletből ismert brubakeri elmélet¹⁷ segítségével ragadható meg mélyrehatóbban.

Brubaker fogalomhasználata szerint az etnikai kisebbségek megértésekor célszerű egy hármas felosztással operálnunk. Ennek a hármas felosztásnak a kulcsdimenziói *a nemzeti kisebbség, a nemzetesítő állam* („*nationalising state*” – az az állam, amelynek területén a kisebbség él), illetve *az anyaország* (az az ország, amelynek többségi nemzetével a kisebbség nyelvi, kulturális közösséget alkot, de amelynek nem állampolgára). Riggins-szel ellentétben itt már

¹⁶ Riggins, Stephen H.: *Ethnic Minority Media: An International Perspective*. London, Newbury Park, Sage Publications, 1992.

¹⁷ Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, 1996.

nem csak a kisebbség és az állam stratégiáival kell számolnunk, hanem létezik egy harmadik viszonyrendszer is, amely a kisebbség és anyaország kapcsolatait foglalja magába. E modellben a tabusítást is elhelyezhetjük, hiszen a tabuk léte éppen a három (kisebbség, többség, anyaország) szereplő közötti interakciók eredményeképpen jön létre. Ehhez hozzákapcsolható még a kisebbségi képviselői szervezet, amely például a romániai magyarok (politikai) életében játszott fontos szerepe miatt szintén tabukat generál.

Noha fenti leírásunk a romániai magyar médiára vonatkozott, úgy gondoljuk, nagy eséllyel általánosíthatjuk a határon túli médiarendszer egészére is. Véleményünk szerint három nagyobb vonatkozásban a modell mindegyik régióban érvényes:

- az erdélyihez hasonló módon, a többi kisebbségi sajtónyilvánosságot is a brubakeri hármass viszonyrendszerben kell elgondolnunk: az anyaország szerepe, a többséghez való viszonyulások mindegyik sajtó működtetése szempontjából lényegesek;
- a helyi kisebbségi érdekképviselő szervezetek, a kisebbségi politikai szervezetek mondhatni mindenhol „gyarmatosítani” akarják a kisebbségi sajtónyilvánosságot. Talán Felvidéken (Szlovákiában) nem olyan nagy mértékben érvényes ez (noha ott is csak egy nagy példányszámú napilap van), ám Kárpátalján és Vajdaságban gyakran olvasni arról, a hogyan igyekeznek kisebbségi párt(ok) befolyásolni a sajtót;
- az interetnikai és intraetnikai konfliktusok „játéka” mindegyik régió sajtójában tetten érhető, és gyakran territoriális ellentétekként is lecsapódnak, pl. Szabadka – Újvidék, Ungvár – Beregszász, nyugat- és kelet-szlovákiai magyarok közötti ellentétek.

2.2. Lehetséges negatív, pozitív és semleges forgatókönyvek

A nyilvánosság működésére vonatkozóan nehéz olyan forgatókönyveket felállítani, amelyek a következő évtizedek fejleményeit tartalmazhatnák, hiszen e szféra logikájához hozzátartozik a piaci logika, és a (kisebbségi és anyaországi politikához közel álló) támogatások megléte. Igen ám, csak hogy e két „tartópillér” hosszú távon kiszámíthatatlan, hiszen a sajtópiaci szükségletek és kínálatok összjátéka, valamint a támogatásokról döntő politikai döntéshozók demokratikus körülmények között gyakran változnak, változhatnak. Mindezek ellenére azonban négy alapfeltétel mellett felrajzolhatunk három olyan forgatókönyvet, amelyek a jövő valamilyen lehetséges módozatait tartalmazzák.

E négy alapfeltétel a következő:

1. Globalizálódó, hálózati kultúra megléte, kiterjedése;
2. Internet-alapú sajtó, média fokozatos elterjedése;
3. A kisebbségi, határon túli politikai és szakmai logika megléte, szerveződése;
4. Anyaországi szakmai, politikai, pénzügyi támogatás (valamilyen szintű) fenntartása.

2.2.1. Médiahálózatok forgatókönyve

E forgatókönyv szerint a kisebbségi sajtó/média képes a globalizálódó feltételek közepette autentikusan működni. Felismeri, hogy hálózati jellegű együttműködések hiányában nem tud fennmaradni, ezért keresni fogja a hazai és nemzetközi kapcsolatokat, amelyen belül kiemelt szerepet kap az anyaországi szakmai együttműködések kibővítése is. Mindezek hatására egyre több közös fórumot szerveznek, egyre több közös képzés és továbbképzés fog történni, amelynek hatására megerősödik a közös szakmai nyelv és etika. E logikába beletartozik az állandósult hírcsere, valamint a munkatársak rotációjának intézményesülése. Ez alatt azt

értjük, hogy minden határon túli újságíró kötelező módon, meghatározott időre más határon túli és anyaországi médianál is dolgozik.

A médiahálózatos scenárióban a lapok, hírportálok nem csak információközvetítést vállalhatnak fel, hanem kultúraszervező és kezdeményező intézményekké is válhatnak. E forgatókönyv alapját valamiféle határon túli magyar médiastratégia képezhetné, amelyen belül kiemelt fontossága lehetne a közös digitális stratégiának is. A „fogyasztó” kapacitás növelése érdekében fontos lenne az epontok és teleházak megerősítése, és ahol lehetséges – olyan fejlesztések – beindítása, amelyek e felhasználói kimeneteket piacképessé tudják tenni.

A médiahálózatban egyre nagyobb teret nyernének az újságírás szakmai értékei, és noha a politikai befolyásolástól nem tudna megszabadulni, többnyire mégis olyan civil társadalmi (azaz a politikát objektíven, ám kételkedve figyelő) nyilvánosságként működhetne, amely megteremti a reális kulturális autonómia intézményi lehetőségét.

2.2.2. *Médiázárványok*

E forgatókönyvben a határon túli magyar kisebbségi média nem tud választ adni a globalizálódó, hálózati kultúra elterjedésének kihívásaira, amelynek következtében éles szakadék támad az írott és elektronikus sajtó között. A nyomtatott sajtó mintegy továbbgörgeti a kulturális örökségét, ám ezt nem képes kommunikálni, elfogadtatni az új médiumok működtetőivel. E szakadék valójában nem csak mediális szakadék lesz, hanem társadalmi szakadék is: egyrészt lesznek azok a „leszakadók”, akik jelenüket múltbanéző módon, ezért csak zárványként képesek megélni, másrészt pedig lesznek azok a dinamikusabb rétegek, amelyek egy képzelt virtuális világban élnek, és mintegy elefánttoronyból szemlélik a világot.

E mediális szétszakadás nem tudja megteremteni a kisebbségi önszerveződés nyugodt kereteit, a különböző érdekek, beállítódások az intézményi működésekben is jelen lesznek, ezért az együttműködési esélyek csökkennek. Csakhogy ennek az a veszélye, hogy a rendelkezésre álló (szűkös) anyagi és emberi erőforrások szétforgácsolódnak, intézményi „törzsek” fognak működni, és nem valamiféle autonómiára képes közösség. Mindeközben az autonómia mítosza irreálisan felértékelődik, diskurzus szinten tovább fog élni, csakhogy a mindennapok nem erről fognak szólni. Sarkítva úgy fogalmazhatunk: az autonómia állandó sajtótéma lesz, csakhogy éppen a sajtó és működtetői nem járulnak ehhez hozzá.

2.2.3. *„Szociálisan” támogató anyaország*

Egy harmadik forgatókönyv szerint a magyarországi támogatások központi szerepe megmarad, aminek következtében tovább élnek a nem a partnerségre, hanem a klientúrara és a hierarchikus szerepeltetésre épülő mechanizmusok. Ám Magyarország központi szerepe a mintaátadásban is jelen lesz, a maga negatív és pozitív példáival. Ha a támogatások kiemelkedő szerepet játszanak a határon túli magyar sajtó működésében, ez óhatatlanul is a magyarországi politikai tagoltság továbbgyűrűzését fogja eredményezni.

A médiaszervezet részleges kibontakozását tapasztalhatjuk, élesen szétválnak azok a szegmensek, amelyek piaci alapon működnek, illetve amelyek lobbyerejük következtében nagyobb támogatást kapnak, és mindig számolni kell a „leszakadó” mediális területekkel. Társadalmi kohézió helyett széttöredezett sajtót és társadalmat láthatunk, amelyen belül jó esetben lesz egy húzóerővel rendelkező réteg. E (sajtó)világ politikailag részlegesen

kiszolgáltató, ám a befolyásolások kihatnak a rendszer egészének működésére is. Közös médiastratégia hiányában ötletbörze zajlik majd, és a saját ötletek kivitelezéséhez szükséges politikai, pénzügyi támogatás megszerzése lesz a cél. Valójában azonban a rendszer egészének állóvízszerű megőrzése történik, és a különböző címszavakon nyújtott, alapvetően a fennmaradást biztosító, és ezért szociálisnak nevezhető támogatások jelen a média világában is.

2.3. A magyar külpolitika által követendő elvek, értékek meghatározása

Mindegyik régióban nagy kihívás lesz az elkövetkezőkben az, hogyan fog a jelzett hármas viszonyrendszeren túlmutatva megbirkózni a kisebbségi sajtó a globalizáció intenzív hatásával és a lokalitások felértékelődésével. Ahhoz, hogy e kihívásokra autentikus válasz szülessen, óhatatlanul szembe kell nézni a jelenlegi, határon túli magyar újságíróképzés mennyiségi és minőségi jellemzőivel is. Míg felsőfokú intézményben magyar nyelven csak Erdélyben, a kolozsvári BBTE-n zajlik újságíróképzés, újságíró iskola pedig csak Nagyváradon és Újvidéken van, addig a többi régióban kifejezetten újságíróképzés nincs. Szakmai berkekben az is visszatérő kérdés szokott lenni,¹⁸ hol érdemesebb fiatal újságírókat képezni: otthon vagy Magyarországon? A jelenlegi globalizálódó feltételek között e kérdést nem lehetne ilyen ellentételezve feltenni, hanem a moduláris, több helyszínen zajló képzésekre és továbbképzésekre kellene helyezni a hangsúlyt, amelyen belül nem csak a szűkebb értelemben vett szakmai képzés, hanem a médiagazdasági és menedzseri ismeretek is kiemelt jelentőséggel bírhatnának.

Az újságíróképzés és továbbképzés mindegyik régióban aktuálissá válik, amelyre helyi szinteken, és kárpát-medencei szinten is válaszokat keresnek. 2005 májusában Szegeden megalakult a Külhoni Magyar Újságíró Egyesületek Konvenciója (KMÚEK), amelynek alapítói a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete (MÚRE), a Vajdasági Magyar Újságírók Egyesülete (VMÚE), a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége (MÚKSZ), a Horvátországi Magyar Független Újságírók Egyesülete (HMFÚE). A konvenció célja „*az európai minőségű és a magyar szellemiségű újságírás továbbéltetése, együttműködés a határon kívüli magyar szerkesztőségek, illetve magyar újságírók között, valamint az együttműködés biztosítása a magyarországi sajtótestületekkel, sajtóintézményekkel.*”¹⁹ A Konvenció második értekezletét szintén Szegeden, 2006 májusában tartotta, amelynek már központi témája volt az újságíróképzés és továbbképzés problematikája. A tanácskozáson arra a következtetésre jutottak, hogy a képzés elsősorban a helyi közösségekben történjen, illetve kötelezővé kell tenni az újságírók folyamatos szakmai továbbképzését is.²⁰

Az audiovizuális és internetes sajtó területén elsősorban, ám a hagyományosnak tekinthető nyomtatott sajtó szintjén is nagy kihívást jelent a fenntarthatóság kérdése. E fórumok elsősorban piaci alapon működnek, ám hosszú távú fenntartásuk a célcsoportok behatároltsága miatt (és ezzel összefüggésben a helyi, országos vagy nemzetközi befektetők elmaradása okán) esetlegessé válik, aminek következtében felértékelődik az anyaországi (és ahol lehetséges, a helyi támogatás) szerepe is. A magyarországi támogatások (ha nem valamilyen más költségvetési forrásból közvetlenül) rendszerint az Illyés Közalapítványon, az NKA-n, illetve 2005 óta a Szülőföld Alapon keresztül is történtek. Az ilyen típusú támogatások szakmai értékelése hiányában jelenleg csak megkockáztatható, hogy a támogatások gyakran a határon túli politikai elitek lobbyérdekeihez kapcsolódóan, a szakmai

¹⁸ Ld. például: *A délvidéki magyarság jövőképe*. Logos, Tóthfalu, 2003.

¹⁹ Interjú Ambrus Attilával. <http://www.brasso.ro/cikkek/cikk.php?n=292>

²⁰ Tóth Lívია: Legyen a nemzetstratégia része. *Hét Nap*, 2006. május 24.

és politikai szféra közötti személyi átfedések mentén történtek, és hasznosulásuk gyakran megkérdőjelezhető.²¹

A fentiek figyelembe vételével e területen a magyar külpolitika támogatáspolitikai és fejlesztéspolitikai elvek mentén mozoghat. Támogatáspolitikai szempontból a sajtó fenntarthatóságára koncentrálhat, azaz azokat a szegmenseket kell megtalálnia, amelyek önfenntartásra kevésbé képesek. Fejlesztéspolitikai szempontból a humán erőforrásra, a sajtó munkásainak képzésére koncentrálhat, illetve olyan infrastrukturális beruházásokra, amelyek egyaránt szolgálják a helyi közösségek és Magyarország külpolitikai érdekeit.

2.4. A magyar külpolitika mozgásterének meghatározása

A felvázolt scenáriók közül valószínűleg egyik sem fog tiszta formában bekövetkezni, ám ezek valamiféle kombinációja igenis elképzelhető. Az egyes határon túli régiókban talán külön-külön scenáriók léphetnek életbe, így például Kárpátalja, Vajdaság esetében fennáll a zárványosodás veszélye, míg Erdélyben egyre több jel mutat a hálózatosodás irányába. Ha tényleges együttműködési formák alakulnának ki a sajtó területén, az egymás közötti minta átadás is erősebb lenne, miközben Magyarország szakmai „felügyeletet” gyakorolhatna, és tudatos stratégiára épített támogatásokat foganatosíthatna. Mindezek eredményeképpen létrejöhetnének helyi autonómiák, ám kiteljesedhetnének a kárpát-medencei együttműködésben rejlő lehetőségek is, és a sajtó valóban a nemzeti identitáspolitika egyik hordozója lehetne.

Az említett scenáriók közül kétségtelenül a hálózatosodás elérése tekinthető pozitívnak, ami mindegyik régióban hosszú távú cél. Középtávon azt fogalmazhatjuk meg célként, hogy mindegyik régióban biztosítani kell a sajtó intézményeinek fenntarthatóságát, illetve képzések és továbbképzések révén a megfelelő munkatársi gárdát. Rövid távú célként azt fogalmazhatjuk, hogy egységes tudományos szempontból meg kell vizsgálni az egyes régiók sajtóvilágának működését, amelyen belül külön szerepet kaphatna az eddigi magyarországi sajtótámogatások hatékonysága. Azt is meg kellene fogalmazni, hogy milyen összefüggések, egymást erősítő vagy gyengítő tendenciák léteznek a magyar kulturális/sajtóvilágban és a határon túli régiókban.

2.5. Prioritások megfogalmazása, elvi és gyakorlati ajánlások

Prioritások megfogalmazása a fenti célokkal összefüggésben történhet. Legfontosabb az említett átfogó értékelés lenne, valamint a hasonló magyarországi tendenciák feltárása. Sürgős lépéseket kellene tenni az internet hozzáférés minél szélesebb körben történő biztosítása érdekében, és olyan tartalomfejlesztők kiképzésére, akik kreatív módon járulhatnak hozzá a határon túli tematikák árnyalásához.

A kívánt médiahálózat elérése érdekében az együttműködés kiterjeszhető lehetne a nyugati magyarság sajtóorgánumaira is, aminek eredményeképpen a nyugati magyarság, az anyaországiak és határon túliak a virtuális tér közvetítésével közelebb kerülhetnének egymáshoz. Külön célprogramot kellene kidolgozni fiatal újságírók számára, amelynek keretében EU-s intézmények helyszínéről tudósíthatnának.

IRODALOM

²¹ Ennek mintapéldája a Medgyessy-kormány idején támogatási prioritásként megjelenő, egész napos, magyar nyelven sugárzó erdélyi televízió ügye.

- Albert Sándor: *Az induló Selye János Egyetem*. KT Könyv- és Lapkiadó, Komárom, 2005.
- Balázs D. Attila: A határon túli magyar online médiumok tartalomfejlesztési trendváltozásai. *Médiakutató*, 2006/tél. 73-95.
- Bárdi Nándor: *Tény és való*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László (szerk.): *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA KI, Budapest, 2005.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2004.
- Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, 1996.
- Czigler Mónika: *A kárpátaljai felsőoktatás*. HTOF, Budapest, 2004. www.htof.hu
- Czigler Mónika: A vajdasági felsőoktatás. HTOF, Budapest, 2004. www.htof.hu
- Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeréről. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. szám. 133-165.
- Csata Zsombor: Iskolázottsági egyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. szám. 99-133.
- Csata Zsombor – Dániel Botond: Átmenet a képzésből a munka világába az erdélyi magyar fiatalok körében. *Korunk*, 2005. nov. 16. 55-65.
- A délvidéki magyarság jövőképe*. Logos, Tóthfalu, 2003.
- Erdei Itala – Papp Z. Attila: Közös pontok és konfliktusok a Magyariskola Program fogadtatásában. *Regio*, 2006. 1. szám. 19-43.
- Erdei Itala: *Az erdélyi felsőoktatás*. HTOF, Budapest, 2004. www.htof.hu
- Fábr István – Horváth Tamás (szerk.): *A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében*. Budapest, 2003.
- Fábr István (szerk.): *Kisebbségi lét és érvényesülés*. Kisebbségkutató Könyvek. Budapest, 2003.
- Fábr István – Fodor Szabolcs (szerk.): *Határon túli magyar oktatási és nevelési intézmények adattára*. Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2004.
- Fóris-Ferenczi Rita: Értelmezési kontextusok a minőség fogalmához a romániai középfokú oktatásban. *Regio*, 2004. 2. szám. 15-57.
- Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa: *Oktatási oknyomozó*. MTT könyvtár, 12. Szabadka, 2006.
- B. Gelencsér Katalin – Pethő László (szerk.): *Közművelődés és felnőttképzés. Írások Maróti Andor 75. születésnapjára. Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány*, Budapest, 2002.
- Gödri Irén – Tóth Pál Péter: *Bevándorlás és beilleszkedés*. KSH Népesedéstudományi Intézet. Kutatási jelentések. 2005. 3. szám.
- Horváth István: Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége: nyelvmentés és integráció között? *Erdélyi Társadalom*, 2003. 1. szám. 7-25.
- Horváth István: Az erdélyi magyar fiatalok Magyarországi irányú tanulási migrációja, 1990–2000. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2. szám. 59-85.
- Horváth Tamás – Ríz Ádám: Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. *Kommentár*, 2006. 4. sz.
- Horváth Tamás – Ríz Ádám: Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban. *Vitairat. Magyar Kisebbség*, 2004. 4. szám. <http://www.hidvegimiko.hu/vitaforum/vitairat.html>
- Hrubos Ildikó: Új paradigma keresése az ezredfordulón. *Educatio*, 2000/Tavaszi.
- Kolláth Anna: A magyar nyelv jelene és jövője Szlovéniában. *Kisebbségkutató*, 2004. 2. szám.

- Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb. Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja – Dunaszerdahely, 2005.
- Kozma Tamás – Rébay Magdolna: *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában*. Felsőoktatási Kutatóintézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Kozma Tamás: *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. FKI, Budapest, 2005.
- Lampl Zsuzsanna – Sorbán Angella: A szlovákiai és az erdélyi magyarok médiapreferenciái és fogyasztói szokásai. *Magyar Kisebbség*, 1999. 1. sz. 231-248.
- Madarász G. Imre: Egyetemalapítás Révkomáromban. *Magyar Felsőoktatás*, 2004. 3. szám.
- Magyari Tivadar – Veres Valér: *A Duna Televízió erdélyi közönsége. Audenciaelemzés kérdőíves kutatás alapján*. Hungária Televízió Közalapítvány, Budapest, 1998.
- Magyari Tivadar: A sajtó önállóságának kérdése a romániai magyar köztájékoztatás esetében. *Korunk*, 1996. 1. szám.
- Magyari Tivadar: A romániai magyar média. *Médiakutató*, 2000/ősz. 95-107.
- Magyari Tivadar: Miből tájékozódnak a romániai magyarok? *Szabadság*, 2000. október 18., 8.
- Magyari Tivadar: Elemzések a romániai magyarok sajtóolvasási szokásairól. *Erdélyi Társadalom*, 2003. 1. szám. 113-131.
- Magyari Tivadar: Gyorsjelentés az erdélyi magyarok médiahasználatáról. *Erdélyi Társadalom*, 2005. 1. szám.
- Mandel Kinga: Minőségkoncepciók az oktatásban. *Regio*, 2004. 2. szám. 3-15.
- Mandel Kinga: Változó oktatási minőségfogalom az erdélyi magyar középiskolák igazgatóinak értelmezésében. *Regio*, 2004. 2. szám. 57-79.
- Mandel Kinga: Modernizálódó román tanfelügyelőségek? *Regio*, 2006, 1. szám. 44-74.
- Mandel Kinga: *A román felsőoktatás-politika változásai 1990–2003 között*. Kézirat. Felsőoktatás-kutató Intézet Könyvtára, Budapest, 2004.
- Mandel Kinga: A konszenzusos felsőoktatás-politika esélye Romániában. In: *Régió és oktatás. Európai dimenziók*. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen, 2005.
- Murvai László: *A számok hermeneutikája*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000.
- Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek. Nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- Papp Z. Attila: *Kihaszínlatlanul. A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda, 2005.
- Papp Z. Attila: Quo vadis Sapientia? Vitaindító. *Magyar Kisebbség*. (Megjelenés alatt.)
- Papp Z. Attila: Pedagógusok és minőségkoncepcióik a romániai magyar közoktatásban (egy kérdőíves vizsgálat tanulságai). *Regio*, 2004. 2. szám. 79-105.
- Papp Z. Attila: *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda, 2005.
- Papp Z. Attila: Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek (2003–2006). *Educatio* 2006 Mérleg.
- Péntek János: *Anyanyelv és oktatás*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2004.
- Riggins, Stephen H.: *Ethnic Minority Media: An International Perspective*. London, Newbury Park, Sage Publications, 1992.
- Somai József: *A romániai magyar oktatási hálózat jövőképe*. Iskola Alapítvány, Kolozsvár, 2003.
- Szabó Andrea és társai (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002.
- Székhelyen kívüli képzések. Magyarországi felsőoktatási intézmények a szomszédos országokban*. HTOF, Budapest, 2002 szept. www.htof.hu

- Szentannai Ágota: A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. *Regio*, 2001. 4. szám. 113-131.
- Tarnóczy Mariann: A kultúrnemzeti Akadémia: az MTA és a magyar tudományosság a világban (javaslat a Reformbizottság számára). www.mta.hu/fileadmin/2006/09/RB_Tarnoczy_HTMT.doc
- Tóth Judit: Az elmúlt évtized diaszpórapolitikája. In: Sík Endre –Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont – MTA Politikatudományi Intézete, Budapest, 2000.
- Tóth Livia: Legyen a nemzetstratégia része. *Hét Nap*, 2006. május 24.
- Törzsök Erika: Kiszabadulva a félelem fogságából. EÖKIK, 2004. www.eokik.hu/publikaciok/publicisztikak/kiszabadulva.pdf
- Törzsök Erika: *Kisebbségek változó világban*. Kolozsvár, 2003.
- Varga Nóra: *A felvidéki felsőoktatás helyzete*. HTOF, Budapest, 2004. www.htof.hu
- Weaver, David – Wilhoit, Cleveland: *The American Journalist: A portrait of U.S. News People and Their Work*. Bloomington, Indiana University Press, 1986.
- Weaver, David – Wilhoit, Cleveland: *The American Journalist in the 1990s: U.S News People at the End of an Era*. New Jersey, Mahwah, Erlbaum, 1996.
- Weaver, David H. (ed.): *The Global Journalist. News People around the World*. New Jersey, Hampton Press., Inc. Cresskill, 1998.
- Weaver, David H.: Journalists Arond the World: Commonalities and Differences. In: Weaver, David H. (ed.): *The Global Journalist. News People around the World*. New Jersey, Hampton Press., Inc. Cresskill, 1998.

